LESBRIEF MAARSCHALKERWEERDORGEL

Dierendagproject 4 oktober 2012

HET KERKORGEL – HET GROOTSTE BLAASINSTRUMENT

Op het plaatje hierboven zie je een heleboel blaasinstrumenten. Welke? Welke komen terug als registers in het Maarschalkerweerd-orgel?

Hieronder vind je een paar foto's van orgels (het grootste blaasinstrument).

Breda: grote kerk

Concertgebouw 'De Doelen' in Rotterdam

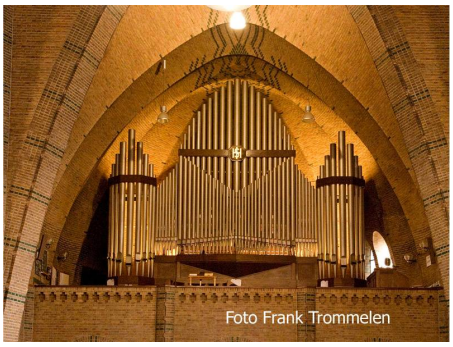

Sint Janskerk – Waalwijk

Sint Janskerk – Oosterhout

Walt Disney Concerthall – Los Angeles

Verschillende blaasinstrumenten

Je ziet dat alle blaasinstrumenten er hetzelfde uitzien. Dat wil zeggen: elk blaasinstrument heeft zijn eigen vorm waar je het aan kunt herkennen. Een trompet ziet er altijd hetzelfde uit, net als een tuba, een dwarsfluit, en noem verder maar op….

Maar orgels zien er aan de buitenkant allemaal verschillend uit. En ze klinken ook niet allemaal hetzelfde. En hoe dat precies zit, zullen we je proberen uit te leggen in deze lesbrief.

Het orgel

Al in de 13^{e} eeuw zijn er overal in Europa orgels. Ze bevinden zich in grote kerken in belangrijke steden, waar ze vooral werden gebruikt om ‘concerten’ te geven. Ook mocht het orgel later meedoen in kerkdiensten.

We gaan nu maar eens kijken bij een tweetal orgels in de Sint Jansbasiliek te Oosterhout, want je kunt dit instrument niet zomaar meenemen naar school om te laten zien en horen!!

<u>Eerst naar het demo-orgeltje in de pastorie</u>

Een pijporgel werkt bijna hetzelfde als een blokfluit, alleen dan veel groter, of beter gezegd als wel honderd of duizend blokfluiten en andere blaasinstrumenten bij elkaar. Bij een blokfluit heb je in feite een houten pijp, die je hoger of lager kan laten klinken met behulp van jouw vingers, terwijl jouw longen de luchtvoorziening zijn. Bij een orgel werkt dat eigenlijk ook zo. De windvoorziening (elektromotor en blaasbalg) zorgen voor lucht in de windlade, terwijl elke pijp gaat klinken (we zeggen ook: “spreken”) door met je vingers een toets in te drukken (probeer het maar eens). Doordat we verschillende soorten pijpen (bijvoorbeeld fluit of trompet, we noemen dat ook wel registers met een moeilijk woord) hebben, is de windlade verdeeld in verschillende vakken, die we afzonderlijk open of dicht kunnen zetten door middel van schuiven: als de schuif met gaatjes precies over de gaten van het vak van de windlade valt, kan de wind naar de pijpen, die vervolgens gaan klinken als je een toets indrukt. Je kunt deze schuiven (de registers) afzonderlijk openzetten, maar ook

tegelijkertijd. Dan ontstaat er bij een groot kerkorgel een enorm kabaal (later bij het Maarschalkerweerd-orgel zullen we dat nog even uitproberen!).

En dan nu naar de Sint Jan

In **1758** stond er al een orgel in de Sint Jan. In **1890** toen de kerk net verbouwd en gerestaureerd was kwam er een nieuw, en voor die tijd 'modern' orgel. Het orgel uit 1758 verhuisde na wat omzwervingen naar een kerk in Schalkwijk, een dorp dicht bij Utrecht en daar staat het nu nog.

In 2006 werd het orgel uit 1890 helemaal gerepareerd en gerestaureerd. Het klinkt nu nog net als in 1890. Dit orgel is eigenlijk een heel belangrijk **muzikaal monument**. Je kunt er fluisterend zacht op spelen, maar ook zo hard dat je het bijna op de hele Markt kunt horen.

Maar eerst gaan we langs het orgel beneden in de kerk. Dit werd in 1977 gebouwd door een Limburgse orgelbouwer, Verschueren, en wordt vooral in kerkdiensten gebruikt om het koor te begeleiden. Je kunt hier duidelijk zien waar de 'laagste tonen' vandaan komen: uit de aparte kas achter het orgel. Daar staan de grootste pijpen. Ook kun je duidelijk zien hoe de verbinding tussen toets en pijp loopt, via een draad (we noemen dat met een moeilijk woord: "mechanisch", er komt geen stroom aan te pas). Dan maar verder naar boven naar het Maarschalkerweerd-orgel.

De klank

Let nu maar eens goed op. Elk register dat wordt uitgetrokken verandert iets aan de klank van het orgel. Als ze allemaal zijn uitgetrokken doen alle pijpen van het orgel mee. Wat een lawaai!!!

Let goed op hoe je met deze “registers” de klank van het orgel kunt veranderen. In feite kennen we vier families: prestanten, fluiten, tongwerken en strijkers. Die families klinken anders, maar zien er ook meestal anders uit. Hier zie je een plaatje van de verschillende soorten pijpen.

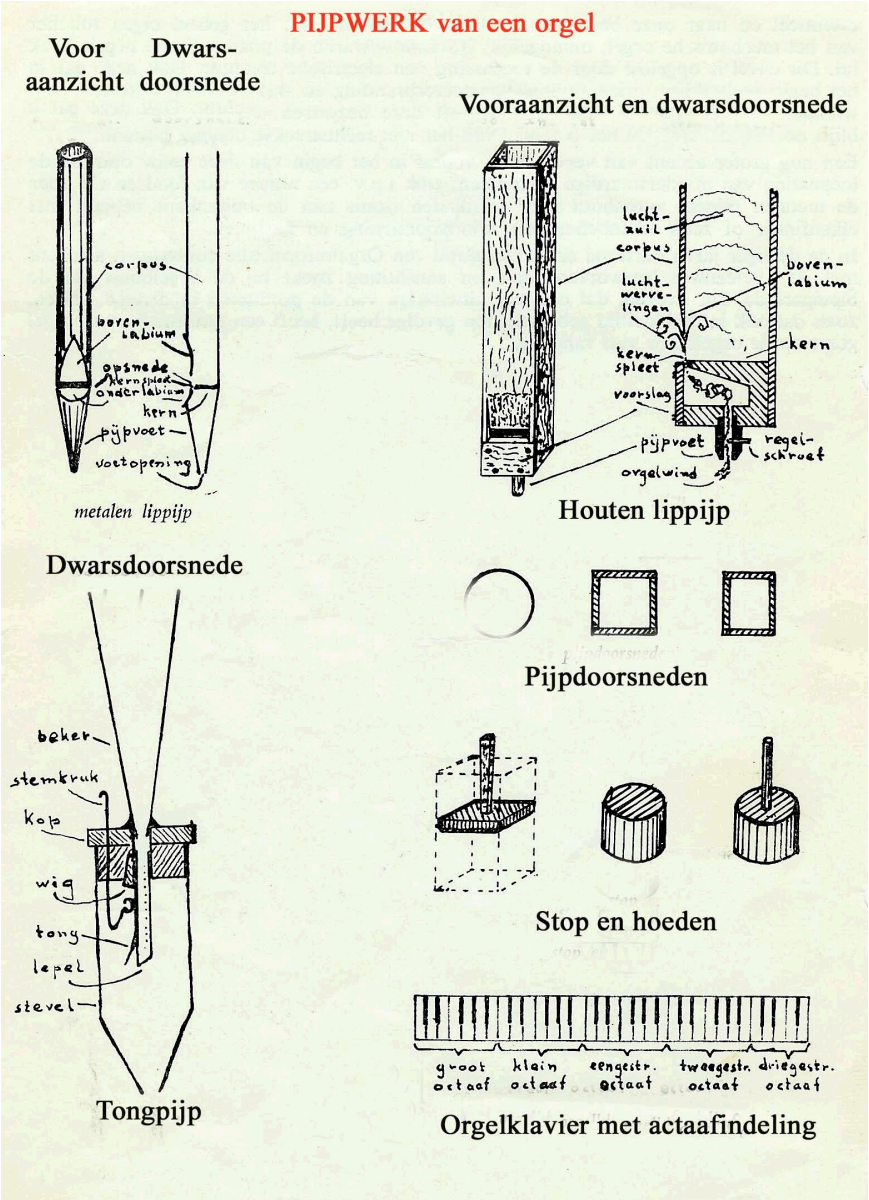

Die laatste familie (de strijkers) kent het Verschueren-orgel niet, daarvoor zijn we dan ook naar boven gegaan, naar het Maarschalkerweerd-orgel uit 1890. Nu zullen we jullie eerst eens laten horen hoe zacht je op dit orgel kunt spelen, maar ook hoeveel geluid je kunt maken op een orgel.

Let goed op de blaasbalgen als de ‘windmachine’ wordt aangezet. Je ziet ze langzaam omhoog komen. Dit orgel gebruikt wel heel wat meer wind (lucht) dan je blokfluit, of dwarsfluit.

Meester Wout achter het Maarschalkerweerdorgel

Bij dit orgel zullen we je laten horen hoe al de verschillende registers klinken. Het zijn er 24. We beginnen met de Subbas 16' en wel met de laagste tonen. (illustreren met hand voor het labium etc.).

Vervolgens luisteren we naar: tongwerken, strijkers en het effect van de zwelkast en de tremulant.

Een kijkje binnen in het orgel

We laten de luiken en deuren van het orgel nog maar even openstaan, ook al gaat het hierna niet meer om het kijken maar vooral om het goed luisteren: er komt nu namelijk een muzikale opdracht!

1. Hoe zacht en hoe hard - dierenliedjes

Drie bekende “dieren” - liedjes zitten verstopt in het muziekstuk (een improvisatie) dat je als eerste gaat horen. Let maar goed op het verschil tussen hard en zacht!!

Welke liedjes zijn het en welke was het hardst en welke het zachtst?

2. Wat voor ‘verhaal’ zou er bij de muziek passen die je nu hoort?

3. Vreemde vogels: welke vogel hoort bij welk muziekstuk?

(Pinguin)

(Zwaan)

(Koekoek)

Wij hopen dat je dit een leuke les vond en zien je graag weer eens terug op de orgelzolder!!

Wout Kalkman/Ton Stevens

Voorjaar 2012

Dit project werd mede mogelijk gemaakt door: Oosterhout in Beweging, het Cultuurfonds van de Gemeente Oosterhout, en het Stroomversnellingsfonds van de Rabobank Amerstreek

Copyright 2012 Stichting Ludens (www.basiliekoosterhout.nl)